

فروغستان دانشنامه فن استیفا و سیاق

غلامحسین صدری افشار

تألیف محمدمهدی فروغ اصفهانی، به کوشش ایرج افشار، مرکز نشر میراث مکتوب، تهران
۱۳۷۸، ۳۶۰ ص، وزیری.

علم سیاق، حساب سیاق یا فن سیاق نامی است برای نوعی ضبط محاسبات که دست کم از سده چهارم هجری درباره آن گزارش مکتوب در دست است و اگر گزارش ابن ندیم را بپذیریم، خاستگاه آن ایران بوده است.

درباره تاریخ پیدایش سیاق و ریشه این واژه اطلاع قابل اعتمادی در دست نیست، ولی احتمال دارد مربوط به پیش از اسلام و پیش از پیدایش عددنویسی هندی باشد، که در سده دوم هجری به وسیله محمد بن موسی خوارزمی به جهان اسلام معرفی شد و بعد تا اروپا و سراسر جهان راه یافت. دلیل برای چنین اظهاریه اعتقاد به قدرت پایداری سنت است، که بسیار دیر تن به شکست می‌دهد. نمونه بارز آن وجود اوزان و مقیاس‌های انگلیسی و آمریکایی است، که علی‌رغم سهولت و منطقی بودن اصول متری، هنوز پس از ۲۰۰ سال همچنان سخت‌جانی می‌کنند و تن به تغییر نمی‌دهند. حساب سیاق در حقیقت نوعی شیوه تندنویسی محاسبات است که تا اوایل قرن حاضر در تشکیلات دولتی، همچنین در امور محاسبات جاری افراد به کار می‌رفت (جدول ۱).

برای اجزای تومان، من، چارک، سیر و مثقال، همچنین برای اجزای زمان مانند ساعت، روز، سال و اجزای طول مانند ذرع، گز، متر و جز آن علامت‌های ویژه وجود داشت.

دینار	ن
ده دینار	م
صد دینار	۱۱۶
هزار دینار	۳۰

جدول ۱

اما این علامت‌ها به ارقام و کمیت‌ها منحصر نبود، بلکه مطالب و کلمات را هم شامل می‌شد (جدول ۲).

واقعیت این است که بسیاری از مردم باسواد تا آغاز قرن حاضر هجری، در ایران قادر به نوشتن و خواندن اعداد نبودند و محاسبات خود را با حساب سیاق و علما با حساب ابجد می‌نوشتند و علی‌رغم سهولت فوق‌العاده خواندن و نوشتن، اعداد هندی تنها در چند دهه گذشته بود که در میان مردم رواج یافتند.

ملبوس	س
الباقی	ب
اصطبل	ط

جدول ۲

مؤلف کتاب فروغستان (۱۲۲۳- بعد از ۱۲۷۴ق) از مستوفیان عصر قاجار است که زیر دست پدرش در دستگاه عباس میرزا نایب‌السلطنه و میرزا ابوالقاسم قائم‌مقام در تبریز کار می‌کرد.

کتاب فروغستان نوعی درسنامه یا دستنامه برای منشیان و حسابداران است و اطلاعات مبسوطی درباره مطالبی دارد که مورد نیاز این گونه افراد بود.

شادروان ایرج افشار در مقدمه مبسوطی اطلاعات لازم درباره تاریخ سیاق و زندگی مؤلف و در پایان کتاب فهرستی از کتاب‌های سیاق، متن رساله سیاق منظوم احمدخان گیلانی و نمونه‌های بسیار دیگری از اسناد مربوط به سیاق را همراه با نمایه‌های متعدد آورده است.

در فروغستان از جمله مطالب زیر آمده است:

در بیان مساحت سطوح مستقیمه الأضلاع

در بیان سایر سطوح

در بیان مساحت اجسام

در بیان وزن ارض برای اجرای قنوات

در بیان دانستن ارتفاع مرتفعات ارض و غیره

در بیان معرفت عروض انهار و عمق‌های چاه‌ها

بی‌شک برای کسانی که با پژوهش‌های تاریخی

سروکار دارند، دانستن سیاق ضرورت دارد و کتاب حاضر در این زمینه بسیار کارساز است.

